

PREHRANA PREBIVALCEV MED NOB V METLIKI

ANDREJ DULAR
Belokranjski muzej
68333 Metlika

UDK 39
Stručni članak

Avtor govori o okoliščinah, ki so vplivale na prehrano metliških prebivalcev med drugo vojno. S konkretnimi političnimi in vojaškimi razmerami v tem mestecu pojasnjuje, kako so različni družbeni sloji nabavljali in uživali hrano. Navaja tudi podatke o medsebojni pomoči Metličanov v tem času in o kvaliteti človeških odnosov nasploh v teh posebni družbenoekonomski situaciji.

Ko govorimo o prehrani, nimamo v mislih le hrane, to je doprine in nje-neg uživanja, ampak tudi preskrbovanje s njo in okoliščine, ki so s tem povezane.

V našem primeru gre tudi za prikaz okoliščin, ki so med NOB močno vplivale na prehranjevanje v Metliki in so v štirih letih vojne posredno oblikovale poseben življenjski stil prebivalcev.

Metlika je bila pred drugo svetovno vojno izrazito trgovsko in obrtno mesto, ki je imelo zaradi pomanjkanja industrije in socialne sestave prebivalstva tudi močan agrarni značaj. Obrtniki in trgovci so bili večinoma tudi posestniki, v mestu pa je bilo še 25 velikih kmetov. Brez zemlje so bili večinoma učitelji in uradniki, ki so živeli od svojega zaslužka, in socialno šibkejši, ki so se preživljali z dnino in raznimi priložnostnimi deli.

Začetek vojne ni prinesel odmika od ustaljenih prehranjevalnih navad, saj je italijanska okupacijska civilna oblast, ki je zasedla Belo krajino ob koncu aprila 1941 sprva omogočala, da so bile odprte trgovine, gostilne in da so obrtniki še naprej delali. Ljubljanski Prevod (preskrbovalni zavod) je po železnici še naprej pošiljal ustrezne količine hrane v centralno skladišče v Črnomelj, od koder so se oskrbovali tudi metliški trgovci.

Kmalu po zasedbi pa so Italijani v prehranjevalni sistem uvedli novosti. Občutno so povečali dobavo škrobnatih živil, zlasti makaronov in riža, s čimer so se hoteli prikupiti prebivalstvu. Z uvedbo živilskih nakaznic pa so hoteli poostri nadzor nad prodajo živil v trgovinah.

Upravičence za živilske nakaznice so določili po premoženskem stanju družin in težavnosti dela, ki ga je opravljal posameznik, na občinskem prehranjevalnem uradu. Sprva so bili do živilskih nakaznic upravičeni vsi prebivalci, kasneje pa so določili, da tisti, ki imajo oz. redijo prašiče, ne smejo dobiti odrezkov za mast in olje. Od živil niso bila racionirana sol in začimbe. To je bilo prav pomembno, saj so se nekateri oskrbeli s soljo in se z njo pretolkli do konca vojne.

Racionirano je bilo tudi meso in so ga prebivalci dobivali pri petih metliških mesarjev. Vsak upravičenec je dobil pri svojem mesarju do 15 dkg mesa na teden, plačevali pa so ga po 9,5 lir za kilogram. Ker je bilo mesa ma-

lo, so ga mesarji in živinski trgovci tihotapili čez Kolpo s Hrvaškega. To meso je bilo kvalitetnejše, vendar tudi dražje, saj so morali zanj plačevati po 20 lir za kilogram.

Med italijansko okupacijo so bile pekarije zaprte, prebivalci pa so pekli kruh doma. Največkrat je bil to koruzni ali zmesni kruh, saj so gospodinje hranile belo moko za večje priložnosti in praznike. V glavnem pa so kruh nadomeščali koruzni žganci, krompir, riž in testenine.

V gostilnah so jedli večinoma neporočeni uradniki, učitelji, železničarji in razni delavci, ki so bili abonirani na kosilo in večerjo, manj pa na zajtrk. Vsak abonent je gostilničarju, pri katerem je bil aboniran, prinesel mesečno živilsko nakaznico, s katero je gostilničar priskrbel živila. Cena gostilniške dnevne prehrane je bila okrog 15 lir. Za zajtrk so v gostilnah največkrat jedli belo kavo in koruzne žgance ali mleko in koruzne žgance, kosilo je sestavljala goveja juha z rezanci ali rižem, goveje meso, pražen krompir, hren ali solata. Večkrat je bilo za kosilo tudi makaronovo meso in rižota pa tudi sladko zelje. Razen tega so pripravljali golaž in vampe, ki so spadali v »železni repertoar«
gostilniške prehrane. Za večerjo je bilo makaronovo meso, rižota, krompirjeva solata, klobasa. Večkrat so naredili tudi omlete s slivovo marmelado ali carski praženec.

Prehrana mestnega prebivalstva v gospodinjstvih je bila odvisna od ponudbe živil v trgovini in lastnih pridelkov. Kmetje so na splošno kupovali manj testenin in riža, zato je bila tudi njihova prehrana domača. Zajtrkovali so prežgano juho s koruznimi ali ajdovimi žganci, mleko, manj pa kavo. Kosilo je mnogokrat vsebovalo kislo zelje s krompirjem in kolerabo, pripravljeno kot enolončnica. Dodali so tudi kak svinjskega mesa. Vsaj enkrat v tednu so tudi spekli ocvirkovo ali sirovo potico. Ob nedeljah in praznikih je bilo na mizi skoraj vedno kokošje ali svinjsko meso. Večerjo so sestavljali žganci in mleko, kaša na mleku ali vodi, močnik, fižolova solata.

Prehrani kmetov je bila podobna prehrani družin trgovce, gostilničarjev in drugih obrtnikov, saj so se ti zvečine preskrbovali s pridelki, ki so jih sami pridelali. Vajenci so navadno jedli pri mojstrih, pomočniki pa doma.

Ljudje brez zemlje so za majhno odškodnino najeli njivo in na njej posadili vse vrste povrtnih največ pa krompirja, koruze in fižola. Z živilskimi kartami, ki so jih prejeli pa so dopolnjevali domači jedilnik.

Da bo podoba popolnejša, naj omenim še zanimivosti o prehranjevanju partizanskih enot, ki so se mudile v okolici mesta. Frontni odbori, ki so jih začeli ustanavljati ob koncu leta 1941, so kmalu pritegnili k svojemu delu večino mestnega prebivalstva. To je bolj ali manj pomagalo borcev s hrano, obleko, obutvijo, zdravili, cigaretami in drugim blagom. Ko so maja in junija 1942 Italijani obdali Metliko z močno žično ograjo in bunkerji, so pošiljali pomoč iz mesta partizanom ilegalno, zlasti makarone, sladkor, riž in sol, ki jih ni bilo moč dobiti pri kmetih.

Kapitulacija Italije je prinesla polega upravnih in političnih sprememb tudi spremembe v načinu preskrbe in prehranjevanja. Komaj tri dni po odhodu italijanske vojske je Izvršno odbor OF Slovenije izdal več pomembnih razglasov, ki so se nanašala na prehrano in gospodarstvo nasploh. Določili so delo trgovskih, gostinskih in drugih lokalov, ki so bili namenjeni prebivalstvu, prepovedali so dvigovanje cen živilom in kopičenje blaga za špekulacijo.

V Metliki so trgovine in gostilne res ostale odprte kakšen mesec, vendar je bilo močno čutiti pomanjkanje živil. Živila v trgovinah so popisali in določeno količino rezervirali za potrebe NOV (cigarete, moko, makarone, sladkor, sol). Mesarji, ki jim je priskrbelo meso prehranjevalna komisija pa so sekali samo za partizanske enote in za meščane, ki niso imeli zemlje in niso mogli rediti domačih živali. Gostilne so prenehale kuhati za abonente in tudi živilskih nakaznic ni bilo več. Meščani so živeli le od hrane, ki so jo sami pridelali in od morebitnih že prej kupljenih živil. Mesto je zdaj postalo izrazito avtarkično.

Splošna mobilizacija leta 1943 je prizadela številna gospodarstva, saj so na kmetijah ostale le ženske z otroki in starejšimi možmi. Vendar se je v tem času pokazala vzajemna pomoč someščanov pri raznih poljskih opravilih. Tako so ljudje brez zemlje prišli do prepotrebni živil. Večji posestniki, ki jim ni bilo mogoče obdelati celotnega posestva, so manjše kose zemlje oddajali v najem revnejšim meščanom. Prav tako je dajala zemljo v obdelavo tudi metliška križniška komenda. Tako so si uradniki in učitelji, ki prej niso obdelovali zemlje, zdaj pa so ostali brez stalnega vira zaslužka, mogli najeti njivo, da so se lahko preživljali. V takih razmerah so si ljudje pripravili in posojali živino za oranje, vožnje itd. To je toliko bolj razumljivo, ker je vprežne živine primanjkovalo, saj so jo morali oddati za zakol in za razne vojaške prevoze.

Po kapitulaciji Italije nekaj časa ni deloval tudi metliški vodovod, zato so meščani začeli pogosteje uporabljati vodo iz vodnjakov, vozili pa so jo tudi v sodih iz potoka Obrha, kamor so gonili napajat živino.

Proti koncu leta 1943 je začelo število partizanskih borcev v enotah NOV močno rasti, s tem pa so se povečale tudi potrebe po živilih. V frontnih odborih so določili količino živil, ki jih je moral oddati posameznik za vojaške potrebe. Posestniki so odajali živino, krompir, koruzo in med. Razen tega so metliške mladinke zbirale za potrebe slovenskohrvaške partizanske bolnice v Žumberku med prebivalci jabolka, suho sađe, mešanico kave, orehe, kvas, jajca, žganje in denar za cigarete. Pomoč pa je bila namenjena tudi otroški sirotišnici in beguncem.

Ko so se spomladi leta 1944 potrebe vojske in bolnišnice povečale, hrane pa je začelo primanjkovati tudi prebivalstvu, je takrat že močna civilna oblast kar uspešno reševala prehrabene zagate.

Na prvem zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944 so sprejeli med drugim tudi odloke o obvezni obdelavi zemlje, o zaščiti semen in plemenske živine in o narodnem davku. Z okrožnico so uredili preskrbo otrok z mlekom, kontrolirali pa so tudi porabo živil v vojaških bazah, menzah in šolah. MNOO Metlika je sklenil da se dodeljuje meso samo porodnicam, bolnikom in stariim ljudem ter učiteljem, odborniki MNOO pa so se tej ugodnosti odrekli.

Spomladi 1944 je mladina tekmovala v pridelovanju hrane in nabiranju zdravilnih zelišč in gob za potrebe partizanske vojske in bolnišnice v Žumberku. Družinam, ki so imele gospodarje v vojski pa so mladinci pomagali obdelovati njive in vinograde.

Spomladi 1944 je začelo v svobodno Belo krajino prihajati tudi vse več beguncev s Štajerske, Gorenjske, Koroške in Hrvaške. Mnogi so se nastanili v Metliki, MNOO pa jih je zaposlil pri raznih delih.

V maju 1944 so zaradi pritožb prebivalcev na MNOO sklenili, da bodo meso dobivali le bolniki, ki so morali uživati meso zaradi bolezni, in porodnice. Ta sklep niti ni tako hudo prizadel prebivalcev, saj so ljudje redili doma prašiče, kokoši in zajce. Mnogo bolj pereča je bila preskrba z drugimi živil. Ni bilo riža, makaronov, moke, sladkorja in soli. Medtem ko so večino teh živil zamenjala domača živila (namesto sladkorja so uporabljali med), se soli ni dalo nadomestiti. Zanja je poskrbela partizanska oblast, ki je junija 1944 določila, da se zamenjuje sol za koruzo, in sicer samo prek gospodarskih komisij. Tako naj bi preprečili špekulacijo, vendar pa je zaradi pomanjkanja soli prepovedana trgovina s tem živilom kljub temu na veliko cvetela.

Najpogosteje so prinašali sol v Belo krajino Hrvacije iz Gorskega Kotarja in jo zamenjevali za koruzo, fižol in druge pridelke. Razmerje v menjavi je bilo najprej 1:1, kasneje 1:2, 1:3 in celo več. Metličani so hodili po sol tudi na hrvaško Vivodino, od koder so prinašali še tobak.

Ustni viri navajajo da so bile v vojnem času zelo bogate letine koruze, pšenice, krompirja in zelenjave, in da se je v Beli krajini tisti čas živelo kar dobro, kar so čutili tudi socialno šibkejši sloji prebivalstva. Ti so imeli od odlokov partizanske oblasti sploh koristi, saj so jih eksistenčno zaščitili. Partizanska oblast je skrbela za brezposelne, ostarele, vojno prizadete, begunce, skratka za ljudi, ki so ostali brez možnosti za preživljanje. Tako je bila v Metliki organizirana etapna kuhinja, v kateri so se hranili zlasti begunci, upravičenci pa so dobivali denarne podpore oziroma preživnine.

Agrarno zaledje mesta in mesto samo je omogočalo svobodno blagovno menjavo med mestom in vasjo, saj žične ograje okrog mesta po kapitulaciji Italije ni bilo več. Medtem ko je v vaseh primanjkovalo obleke in perila, je bilo v mestu manj živil. To blagovno nesorazmerje je omogočalo menjavo v obojestransko korist, ki pa se ni omejevala zgolj na živila. Ko je marca 1945 začelo primanjkovati vprežne živine s katero naj bi orali, so bili ljudje s hrvaškega Žumberka le-to pripravljeni posoditi za obleko ali padalsko svilo.

Povezava med vasjo in mestom je bila tisti čas precejšnja, prav tako pa so si pomagali tudi kmetje in nekmetje v mestu.

Hrana civilnega prebivalstva je bila različna, vendar lahko določimo nje glavne značilnosti. Če jo primerjamo s stanjem ob italijanski kapitulaciji je vsebovala mnogo manj testenin, riža, sladkorja in tudi mesa. Bila je manj slana ali tudi neslana. Razlike v prehranjevanju med posameznimi sloji so se manjšale, ne toliko količinsko kakor kakovostno. Vendar pa so razlike obstajale, in to tembolj, čim večja je bila razlika v ekonomskem položaju. K temu so veliko prispevale tudi skrite zaloge raznih vrst živil, ki so jih imeli predvsem premožnejši.

Na prehrano Metličanov pa je vplivala tudi nemška poletna ofenziva, leta 1944 v Beli krajini, ko so okupatorjevi vojaki 16. julija vdrli v mesto in zažgali 33 hiš in 141 gospodarskih poslopij v katerih je zgorelo tudi precej živine. Škoda je bila toliko večja, ker je marsikomu zgorela pravkar spravljen pšenica, zgodnja koruza in drugi pridelki.

Zaradi uničenih živil, stanovanjskih in gospodarskih poslopij se je jeseni 1944 začelo vidneje kazati obubožanje prebivalcev. V tem času se je močno povečalo tihotapljenje blaga preko Kolpe in Gorjancev, cene živil pa so skokovito naraščale. Močno se je povečalo tudi število tatvin pridelkov.

Zaradi vsega tega so proti koncu leta 1944 in leta 1945 jedli Metličani predvsem domačo hrano, ki so si jo pridelali sami ali pa so jo kupovali in zamenjavali pri kmetih.

Zajtrkovali so predvsem mleko in koruzne žgance ali belo ječmenovo kavo in tudi prežganko. Za kosilo so revnejši jedli zvečine enoločnice močnik, repo in zelje s krompirjem, meso pa je bilo na mizi le prazničen gost. Pri premožnejših pa je bila na mizi večkrat sirova ali smetanova potica. Večerjali so kavo in žgance, kašo z ocvirki, močnik, prežganko. Ob pomanjkanju živil so nastajale v prehrani tudi posebnosti. Le-te so bile težnja po drugačni in boljši prehrani pa tudi odraz iznajdljivosti in kuharskega znanja metliških gospodinj.

Če je bila Bela krajina pred drugo svetovno vojno pasivna pokrajina, ki si je morala celo nekatere poljske pridelke priskrbeti od drugod, vidimo da se je v vojnem času, posebno pa po kapitulaciji Italije, v gospodarstvu marsikaj spremenilo. Gospodarska avtarkija je postala osnovno vodilo in možnost partizanske oblasti in prebivalstva, ki je moralo prehraniti sebe, številno partizansko vojsko in begunce. Takšna gospodarska samozadostnost pa je narekovala tudi samosvoj način preskrbe in prehranjevanja ljudi v Metliki. Če je bila do kapitulacije Italije hrana posameznih slojev dokaj različna, se je kasneje precej poenotila. Prav zaradi načina preskrbe pa se je začelo močnejše povezovanje med vasjo in mestom med kmetom in nekmetom v mestu pa tudi med Slovenci in Hrvati preko Kolpe in v Žumberku.

ALIMENTATION OF INHABITANTS OF METLIKA DURING THE NATIONAL LIBERATION WAR

Summary

In this article, the author discusses circumstances which influenced alimentation of inhabitants of Metlika during the Second World War. Food supply and feeding habits of various social groups are explained by concrete political and military circumstances in the town. The article also informs about the way townspeople helped one another in need, and generally about human relationships which were results of a specific social and economic situation.